

נוהל באוקף

## אולפנים ייחודיים

### בית ראשון במולדת'

מיקה עוקבי-ויטנר

#### 'בית ראשון במולדת' מהו

מדובר בתוכנית לקליטת עלייה המיועדת למשפחות צעירות - בני זוג עד גיל 40 עם ילדים - במסגרת קיבוצית. המשפחה מגיעה לגור בקיבוץ בין 6 ל-12 חודשים. התקופה הראשונה של התוכנית מיועדת ללימוד העברית באולפנים. העולים הלומדים באולפן לוקחים חלק פעיל בחיים החברתיים והתרבותיים של הקיבוץ, ובו בזמן ילדיהם משובצים במסגרות החינוכיות שבו. העולים עובדים מספר ימים בחודש במוסדות השירות של הקיבוץ ועובדים בשכר אחרי הלימודים באולפן, אם יש עבודה מתאימה. העולים משלמים לקיבוץ עבור אחזקת הילדים, דירה, מזון, חינוך, תרבות ושירותים מקובלים אחרים. הקיבוץ מצמיד לעולים משפחה מאמצת. בחלק השני של התוכנית, אחד מבני הזוג מוצא לעצמו תעסוקה (עבודה בקיבוץ עצמו, בקיבוץ אחר או בעיר קרובה) והשני הולך לאולפן מתקדם או לקורס הכשרה באזור. למסלול קליטה זה אופי של שהות זמנית בקיבוץ. המטרה היא לאפשר לעולה להסתגל למציאות החדשה שאליה הוא הגיע על ידי דחיית חלק מהבעיות העומדות בפני כל מהגר, בעיקר בתחום הדיור ובתחום הכלכלי. בתום השנה נשקלת מועמדותן של המשפחות להישארות בקיבוץ במעמד של חברות בקיבוץ או של תושב קיבוץ. לעיתים העולים עוזבים את הקיבוץ (זה עשוי לקרות בכל שלב) בשל רצון לגור בקרבת בני משפחה אחרים, עבודה, לימודים מקצועיים וכו'. בשלב זה בוחנים שני הצדדים את האפשרות לקליטת קבע. קליטת הקבע, אם תתקיים, תועיל הן לעיבוי הישובים ופיתוחם והן לעולים שימצאו מקום להשתלב ולהתאקלם בו.

#### יתרונות התוכנית

כדי להמחיש את יתרונות התוכנית, שוו בדמיונכם הטלת ביצה כלפי מעלה במטרה לתפוס אותה מבלי לשוברה: מתכופפים ... מזנקים בגו מוטה ... מנסים לתפוס אותה ברכות ... כך גם התוכנית 'בית ראשון במולדת'. היא מאפשרת נחיתה רכה בארץ, ונחיתה זו מתאפשרת הודות לשיתוף פעולה מתמיד בין כל הגורמים: הסוכנות, משרד הקליטה, המועצה האזורית, הקיבוצים ומשרד החינוך. קליטה זו מובנית ולוקחת בחשבון את כל ההיבטים של הקליטה: לימוד השפה העברית, צורך בשילוב בחיים הקהילתיים-חברתיים, חינוך לילדים, דאגה לתעסוקה - וכל זאת בליווי צמוד של משפחות מאמצות בקיבוצים, מתנדבים וממלאי תפקידים אחרים, תוך חיים בקיבוץ ובחיק הטבע.

מיקה עוקבי-ויטנר היא מנהלת אולפני בית ראשון במולדת באזור עמק הירדן, רמת הגולן וגליל עליון מטעם האגף לחינוך מבוגרים במשרד החינוך.

הסוכנות מתחילה את התהליך בחו"ל באיתורן של המשפחות ובבחירתן של אלו המבקשות לעלות ארצה ולהצטרף לתוכנית. בטרם עלייה נערכת התייעצות בין הסוכנות למשרד הקליטה. כאן מובאים בחשבון מקצועות העולים, מחלות ספציפיות, גיל הילדים, בעיות מיוחדות של הילדים, היעדר קרובים ותמיכה משפחתית בארץ. גודל המשפחה קובע את גודל הדירה, לאיזה קיבוץ תגיע ומה יהיה מקום החינוך לילדים. ב'תצרף' (פאזל) המורכב הזה ובפתרוננו עוסקים הסוכנות, משרד הקליטה והמועצה האזורית שבו נמצא הקיבוץ.

העולים יודעים כבר לפני עלייתם ארצה באיזה קיבוץ ישהו, איך נראית דירתם, מה יהיה תאריך פתיחת האולפן והיכן יתחנכו ילדיהם. בהגיעם לשדה התעופה בן גוריון הם מקבלים את תעודת העולה וסכום כסף. איש קשר מהקיבוץ מחכה להם, והם מגיעים במונית לקיבוצם. קבלת הפנים בקיבוץ היא חמה. לאחר התאקלמות קצרה של כמה ימים העולים מתחילים את לימודיהם באולפן ראשוני של האגף לחינוך מבוגרים במשרד החינוך.

ניסיון הקליטה במהלך של חצי שנה הוא חיובי. מימוש הפוטנציאל לקליטה קבועה מותנה במציאת תעסוקה, בזמינות דיור קבע, בהצלחת הקליטה החברתית, בתכונות אישיות של העולה (גיל, מין, רמת השכלה וכו') ואפילו בתחושת קירבה אידאולוגית (הזדהות עם הקיבוץ ועם סגנון החיים האופייני לו ונכונות להיענות לאתגר שבאורח חיים שונה). טיפול בו-זמני כולל בתחומים השונים הוא המפתח להצלחת הקליטה.

## מעט היסטוריה

מסלול ייחודי זה נבנה בשנת 1990 ביוזמתו של המטה הבין-קיבוצי. המטרה הייתה שהקיבוצים יהוו גורם משמעותי ופעיל במשימה של קליטת העלייה. היעדים מבחינת צורכי המדינה והקיבוץ היו אכלוס הנגב והגליל וצמיחה דמוגרפית של הקיבוצים בפריפריה.

המועצות האזוריות שלוקחות חלק בפרויקט: עמק הירדן, הגליל העליון, גולן, עמק יזרעאל ומגידו, רמת הנגב, אשכול ואילות. הפריסה הארצית כוללת 41 קיבוצים. רוב העולים מגיע מחבר המדינות - 78%, דוברי אנגלית - 17%, צרפת ואירופה - 2.5%, אמריקה הלטינית - 3%.

מאז תחילת הפרויקט הגיעו לקיבוצים כ-35,000 עולים. כ-850 משפחות נקלטו בהם, ובני המשפחה היו לחברי קיבוץ. 20,000 עולים נקלטו בתעשייה הקיבוצית. חלקם אף הגיעו לתפקידים בכירים.

פרויקט מיוחד בתוך מסגרת התוכנית התקיים לפני שנתיים: בקיבוץ להבות הבשן, במועצה אזורית גליל עליון, הוצע פרויקט לעולים רופאים מחבר המדינות בעלי 14 שנות ותק ויותר במקצועם. העולים הגיעו למשך שנה, למדו עברית באולפן א', ואחר כך למדו מינוח רפואי ועשו מכינה כדי להתקדם לקראת ה'הסתכלות'. כיום סיימו כולם את התהליך ומשובצים בעבודה בבתי החולים בארץ.

## ההוראה באולפני 'בית ראשון במולדת'

ההוראה באולפנים אלה צמודה לתוכנית הלימודים הנוכחית של האגף לחינוך מבוגרים. תוכנית הלימודים מציבה מטרה להקנות לעולים מיומנויות הכוללות עשרה תחומי תפקוד שבהם הם ייתקלו כבר בשלבים הראשונים לשהותם בארץ (תעודת זהות, התמצאות בזמן ובמקום, שירותי הדואר והטלפון, שירותי הבנק, נסיעות, בריאות, משפחה וחינוך, דיור, צרכנות ועבודה ותעסוקה). מטרות אלו משולבות במיומנויות הלשון (דיבור, הבנת הנשמע, הבנת הנקרא, כתיבה, הבנת הנצפה), במרכיבי לשון (אוצר מילים, תחביר, פעולות דיבור, צורות לשון) וכן בתחומי העשרה (אקטואליה, הכרת הארץ ותרבותה). למרות ההפרטה בקיבוצים, עדיין קיימים בהם ענפים פעילים דוגמת צימרים, רפת, לול, מטעים, חדרי אוכל, בית אבות, בית הארחה, מפעלים ואפילו כלבייה. העולים משתלבים בעבודות בענפים אלה, וההוראה באולפן חייבת לקחת בחשבון אוצר מילים ספציפי הקשור בישומי עבודה אלה. אוצר המילים משולב בסיטואציות מתבקשות/רווחות, כתיבת קורות חיים למפעלים, עמידה על יתרונות וחסרונות בין החיים בקיבוץ לחיים בעיר, וכן על תרומתם הגדולה של הקיבוצים בראשית ההתיישבות.

אישים כמו נעמי שמר, רחל המשוררת, נחמן סירקין וברל כצנלסון הם רלוונטיים ביותר לעולים באזור הגליל המזרחי והגולן.  
מורי האולפן מנוסים, חדורי מוטיבציה ו'ציונות'. הם מלמדים את העולים בכיתות הטרוגניות בסבלנות ומגלים הבנה ואהדה מרבית.

## ייחודיות 'בית ראשון במולדת' ויתרונותיו

- יש כאן שילוב של 'תוכנית בית ראשון במולדת' בתוכניות אחרות לעידוד עלייה (עלייה קהילתית, עידוד לנגב ולגליל...).
- קשר טלפוני ישיר נוצר בין הקיבוץ לבין העולים טרם עלייתם ארצה. משפחה אינה מתקבלת לקיבוץ אם לא נוצר קשר משמעותי בדרך זו. בשיחות הטלפון העולים מתחייבים ללימוד אינטנסיבי של השפה העברית.
- העדפה לקבלת קבוצות של משפחות לקיבוץ על פני יחידים מתבססת על העובדה שהלימוד יהיה כך פורה יותר, יירקמו חברויות חדשות ותיווצר קבוצת תמיכה.
- אחד המאפיינים של הלומדים הוא גילם הצעיר (כפי שצוין לעיל, עד גיל ארבעים). הכיתה הומוגנית מבחינת הגיל, בעוד שבאולפנים אחרים הכיתות מעורבות וכוללות גילאי 17 עד 60. דבר זה משפיע על קליטת החומר הלימודי ורמת הלימודים, שהיא, במקרה זה, גבוהה יותר.
- החינוך הקיבוצי ידוע באיכותו. העולים יודעים שחינוך ילדיהם נתון בידיים טובות, ורק לאחר שהילדים מסודרים במוסדות החינוך והמטפלות מאשרות שאכן נקלטו כראוי, הם מתפנים ללימוד השפה העברית באולפן.
- דיור סביר בעלות של 800 ש"ח לחודש לרווקים או זוגות ללא ילדים ועד 1,800 ש"ח למשפחה. עלות זו כוללת חשמל ומים. הדיור מסובסד על ידי הסוכנות היהודית והקיבוצים.
- פגישות מטה הקהילה הבין קיבוצי והמועצות האזוריות מתכנס אחת לחודשיים כדי לדון בנושאים שוטפים ולקבל החלטות. החלטות אלו מיושמות על ידי כל מועצה אזורית בשטחה.
- למגזר הקיבוצי יש יכולת קליטה טובה יחסית. התנאים הפיזיים לקליטה, המשק הקיבוצי והצריכה השיתופית מאפשרים קליטה בעבודה ובחברה. ההתפתחות הטכנולוגית בקיבוצים יצרה מקומות עבודה, והעולים יכולים להשתלב בהם בתחומים רבים.
- העולים נמצאים בסביבה דוברת עברית. החיים בקיבוץ והחיכוך עם ישראלים עוזרים להם להתקדם מהר יותר מחבריהם בעיר בשפה העברית.
- המועצות האזוריות מקבלות תקציבים לפעילויות העשרה כמו קייטנות, שיעורי עזר אחר הצהריים לילדים, אירועים וחגים, סמינרים, הרצאות וטיולים. תלמידי אולפן 'בית ראשון במולדת' מקבלים סיורים, בנוסף לסיור לירושלים.
- האולפן משרת עולים בפריסה גאוגרפית נרחבת ונחשב לאולפן אזורי. הלומדים מגיעים בהסעות לאולפן.
- אולפני 'בית ראשון במולדת' ממוקמים בפריפריה. כידוע, בפריפריה קשה לפתוח כיתה בסטנדרט הרגיל ובנורמה הנדרשת. אבל בהקשר של אולפנים אלה ניתן אישור לפתיחת כיתה גם עם 15-16 עולים. גם לאחר חודש של לימודים מגיעים עולים המשולבים בתוכנית לאולפן, ומורות חינוך מבוגרים עובדות בקבוצות קטנות והומוגניות. היחס הוא אישי, תומך ויעיל.
- שיתוף פעולה הדוק בין האולפן - הסוכנות היהודית - משרד הקליטה המועצה האזורית - הקיבוצים - המתנדבים. כולם עובדים בסנכרון מלא, כדי להוביל את המשפחה בכיוון אחד: ללמוד את השפה, להשתלב ולהתאקלם בארץ. היעדרויות לומדים מטופלות בצורה משותפת, במגמה לגרום לכך שאף עולה לא יפרוש מהאולפן בטרם סיום האולפן ובהצלחה.
- שיתוף פעולה זה מדרבן את הלומדים למוטיבציה גבוהה יותר: העולה יודע שיש מעקב אחר קליטתו והתקדמותו בלימודים, מידע מעודכן זורם בין כל השותפים, רוב בעיותיו באות לידי פתרון.

- כל שבוע מגיע גורם אחר לאולפן (סוכנות, קליטה, מועצה), כדי לחסוך מהעולים את הצורך לכתת רגליהם בין משרדים וכך לאפשר להם להתרכז בלמידה בלבד.
- ליווי ותמיכה של מתנדבים מנוסים ומשפחות מאמצות בקיבוצים. אלו מסבים את תשומת הלב לבעיות המתגלות אצל העולים ומשתפים בכך גם את מורי האולפן. נעשה ניסיון לפתור דברים בצורה משותפת. הליווי שמעניקים המתנדבים כולל ישיבות משותפות עם העולים, שבהן מדברים על חגים, התרחשויות באולפן ובקיבוץ, פתרון בעיות של ילדיהם ועזרה בלימוד העברית. עזרה זו אינה מובנת מאליה, וניתנת רק לאלה המתאמצים ומשקיעים מעבר לשעות האולפן.
- במעבר העולה המשתתף בתוכנית 'בית ראשון במולדת' מן הקיבוץ לעיר ישנם אמנם חסרונות (תקופת הסתגלות חדשה הנובעת מהפער בין המציאות הקיבוצית לבין המציאות בעיר, שוני מהותי ביחסי עבודה וחינוך בין הקיבוץ למשק הישראלי, איבוד הזדמנויות בתחומי עבודה ודיוור בעת שעולים חדשים ממשיכים להגיע...), אך יתרונות התוכנית עולים על חסרונותיה.

## דעות העולים על מסגרת זו

בסקר של קליטה ראשונית בקיבוץ ובארץ טוענים 95% מהעולים ש'לו היו באים היום לישראל, היו מעדיפים לעבור את חצי השנה הראשונה בקיבוץ' (אורחן, פלגי וגץ, קליטת עולים מרוסיה ובקיבוצים בעיני עולים וחברי קיבוץ: 34). כלומר, מרבית הנקלטים במסגרת זו רואים בחיוב את החלטתם הראשונית ללכת לקיבוץ. "העולים מעריכים מאוד את קבלת הפנים החמה שזכו לה בבואם לקיבוץ. הם מדגישים בכל הזדמנות את העזרה ההדדית הקיימת בקיבוץ..." (שם: 46).

בנושא שפה ותרבות, הסקר מדגיש שיש לפתח מסגרת וכלים מתאימים על מנת להמשיך בחצי השנה השנייה בהוראת העברית וגם בהרחבת תכנים קיבוציים ויהודיים' (שם: 55); וכן ש'השהות בקיבוץ תרמה לחיזוק הקשר עם הארץ ולחיזוק הזהות היהודית' (שם, שם). תוכנית זו מקטינה בוודאות את שיעור הירידה מהארץ: "לא נמצאו כל הבדלים מובהקים בין עולים שנשארו בקיבוץ לבין עולים שעזבו את הקיבוץ ביחסם לישראל. אך יחסם לישראל טוב בהרבה מאשר של מי שכלל לא היה בקיבוץ' (מוין, פלגי ואורחן, תרומת הקיבוץ בקליטת עולים מחבר העמים, המכון לחקר הקיבוץ והרעיון השיתופי, אוניברסיטת חיפה: 13).

נתון נוסף: 'נקלטים בעיר לעומת נקלטים בקיבוץ – האחרונים נמצאו שבעי רצון במידה רבה יותר (73%)' (שם: 35). המחקרים מעלים כי 'באופן כללי, המצב הנפשי של הנקלטים בקיבוץ טוב יותר משל הנקלטים בעיר. ההבדלים הבולטים ביותר בין קבוצות אלה הם ברמת האופטימיות, תחושות החרדה וחוסר הביטחון בעתיד ורמת הניכור' (שם: 40). "מרביתם של העולים מאוחדים בדעותיהם שהתנאים הטובים ביותר לקליטה בתקופה הראשונה התקיימו בקיבוץ. הם בטוחים שבקיבוץ הקליטה הראשונית קלה יותר, שיש לה יתרון כלכלי, שהיא טובה יותר ואף מהירה יותר' (שם: 50).

גם לעולים שיחליטו לפרוש מהתוכנית עדיין תוכנית זו של 'בית ראשון במולדת' מועילה: בתקופה הנידונה העולה מצליח להתוודע לתרבות הישראלית, מבין טוב יותר את הסמלים של התרבות החדשה ובעיקר את השפה העברית, מפנים חלק מהנורמות החברתיות ומצליח להשתלב במקצת כחבר בחברה הישראלית.

העולה מקבל כאן אפוא כלים, והוא יוכל להתמודד ביתר קלות עם הבעיות בתחום הכלכלי והדיוור עם צאתו מהקיבוץ.

## מקורות

- אברהמי, א' (עורך). 'בית ראשון במולדת', **לכסיקון הקיבוץ**, עמ' 50.
- אורחן, א', פלגי, מ' וגץ, ש' (1992). **קליטת עולים מרוסיה בקיבוצים בעיני עולים וחברי קיבוץ**. חיפה. אתר הכנסת: ישיבת ועדת העלייה, הקליטה והתפוצות מתאריך 28.6.10, פרוטוקול מספר 84.
- דמיאן, נ' ורוזנבאום-תמרי, י' (1990). **מעקב אחר הנקלטים במסלול הקליטה הישירה, שלב א'**. ירושלים.
- ויקיפדיה - האנציקלופדיה החופשית, הערך 'בית ראשון במולדת'.
- מזין, ו', אורחן, ו' ופלגי, מ' (1995). **הקיבוץ כמסלול לקליטה ישירה של עולי חבר העמים**. חיפה.
- מזין, ו', אורחן, ו' ופלגי, מ' (1995). **תרומת הקיבוץ בקליטת עולים מחבר העמים - מחקר המשך**. חיפה.
- פינקל, ר' ומרגוליס, ח' (1991). **הפוטנציאל לקליטת עולים בפריפריה ובהתיישבות**. רחובות.